

ІНСТРУМЕНТИ ВПЛИВУ НА РЕСУРСНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ

Агропромисловий комплекс гарантує продовольчу безпеку країни, постійно збільшуючи обсяги виробництва сільськогосподарської продукції, але попри це має ряд проблем щодо своєчасного забезпечення власної діяльності фінансовими ресурсами та сучасною сільськогосподарською технікою.

Перехід до ринкових відносин в Україні й трансформація відносин власності на землю та майно зумовлюють підвищення рівня відповідальності суб'єктів господарювання за результативність розвитку своєї діяльності, який значною мірою залежать від рівня матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських підприємств. Техніко-технологічна оснащеність виробничих процесів у сільському господарстві є умовою своєчасного та ефективного їх здійснення. Тому, динамічне зростання рівня техніко-технологічного оснащення, використання новітніх, високопродуктивних засобів в сільськогосподарському виробництві, забезпечить відповідний технологічний рівень виробництва, підвищення ефективності діяльності підприємств та їх стійкий розвиток в умовах ринку.

Трансформація відносин власності зумовлює появу в сільськогосподарському виробництві різних організаційно-правових форм господарювання для техніко-технологічного переоснащення яких не вистачає власних фінансових ресурсів. Такі зміни зумовили зниження інвестиційної активності новостворених підприємств аграрної сфери, рівня їх матеріально-технічного оснащення та належного технологічного забезпечення виробничих процесів у сільському господарстві. Невиконання в багатьох підприємствах повного циклу передбачених технологічних операцій при

вирощуванні сільськогосподарських культур призводить до загострення кризових явищ в цій галузі, а також від'ємних темпів приросту обсягів виробництва сільськогосподарської продукції в таких підприємствах. Відсталі технології та застаріла техніка змушують збільшувати енерго- та ресурсовитрати. Як наслідок, Україна має один з найвищих показників енергоємності валового внутрішнього продукту, який в 4-5 разів вищий в порівнянні з високорозвиненими країнами.

Щорічно у сільськогосподарських підприємствах кількість списаної техніки перевищує кількість придбаної в декілька разів. Катастрофічно зменшуються можливості власних джерел оновлення й поповнення машинно-тракторного парку, таких як амортизаційний фонд і прибуток. Практично усі кошти, які необхідно інвестувати в техніку й обладнання, використовуються переважно на фінансування оборотних коштів, у тому числі на купівлю насіння, паливно-мастильних матеріалів, мінеральних добрив, сплату банківських процентів за кредит тощо. Державні програми підтримки технічного забезпечення аграрного сектора економіки є недостатньо ефективними, використовуючи кошти за державними програмами сільськогосподарські підприємства не в змозі забезпечити свою діяльність сучасною технікою. На часі актуальним залишається проблема оновлення технічної та технологічної бази сільськогосподарських підприємств для розв'язання якої, необхідним є процес інвестування діяльності сільськогосподарських підприємств області. Таким чином, економічна ситуація, яка склалася в Україні, призвела до граничної межі використання діючих виробничих основних засобів й не сприяла своєчасному забезпеченню агроформувань виробничими основними засобами та їх відновленню.

Для відтворення технічного потенціалу аграрного виробництва до рівня технологічної потреби в найближчі роки необхідно направити на придбання основних засобів величезні ресурси, які часто не підйомні для окремих підприємств. Надходження інвестицій в сільське господарство

залежить від інвестиційного середовища, на формування якого впливають такі фактори як: відповідність рівня розвитку галузей в АПК, наявність власних фінансових ресурсів, державні пільги для інвесторів, страхування ризиків, технічний рівень організації виробництва, ефективність використання інвестиційних коштів та ін.

Таким чином, низькі темпи оновлення основних засобів сільськогосподарських підприємств та високий ступінь їх зносу потребують вирішення цілого ряду проблем щодо належного матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників. Зокрема першочергового вирішення потребують такі проблеми:

- усунення диспаритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію та, як наслідок, підвищення платоспроможного попиту на сільськогосподарську техніку й підвищення купівельної спроможності сільськогосподарських товаровиробників, оскільки серед джерел фінансування капітальних вкладень пріоритетну роль відіграють власні кошти підприємств;

- державна підтримка підприємств аграрної сфери, в першу чергу шляхом фінансування реалізації цільових програм спрямованих на покращення матеріально-технічного забезпечення підприємств аграрної сфери та розвиток АПК в цілому;

- доступне кредитування сільськогосподарських товаровиробників, зокрема часткова компенсація державою відсоткових ставок за кредитами на купівлю техніки для сільськогосподарських товаровиробників;

- покращення інвестиційного клімату, що сприятиме залученню інвестицій в машинобудівну галузь й виробництва українськими машинобудівними підприємствами вискоефективних машин та устаткування для аграрної сфери;

- сприяння розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі та використання наукових розробок не лише в подальших дослідженнях наукових установ, а й безпосереднє їх освоєння у процесі

сільськогосподарського виробництва;

- розвиток лізингу в сільськогосподарській галузі;
- підвищити раціональне використання інвестиційних ресурсів;
- поліпшити структуру та напрямки інвестиційного забезпечення;
- спрямовувати інвестиційні кошти на придбання й застосування новітніх технологій і техніки, що в кінцевому підсумку сприятиме поліпшенню результатів господарювання сільськогосподарських підприємств області;

- для використання різноманітних джерел інвестування потрібно здійснювати акумулювання та раціоналізацію використання залучених і власних коштів під виділені пріоритети розвитку, ширше запроваджувати передовий вітчизняний та зарубіжний досвід щодо формування інвестиційних ресурсів;

- формування стратегії розвитку АПК на перспективу.

Сталий розвиток агропромислового виробництва в нашій державі вимагає застосування інноваційних фінансово-організаційних механізмів, що спроможні забезпечити підвищення ефективності використання наявного ресурсного потенціалу на основі збільшення частки високотехнологічних та наукоємних виробництв, а також зростання інвестиційно-інноваційної активності аграрних підприємств та створення замкнених, орієнтованих на створення готової до споживання продукції, ланцюгів виробництва. Одним з найбільш ефективних шляхів досягнення цієї мети є зміна архітекtonіки (організаційно-структурного каркасу) формування й використання ресурсного потенціалу аграрних підприємств на засадах як застосування кластерного підходу організації агропромислового виробництва, який «...дозволяє поєднати науково-технологічний, інноваційний та виробничий потенціали аграрних підприємств, сприяє створенню принципово нового класу виробничих систем, що об'єднуюватимуть ресурси та компетенції, недоступні для окремих підприємств», так удосконалення форм і методів реалізації інвестиційної політики шляхом створення потужних інвестиційних

хабів (вузлів, центрів) в межах новостворених територіальних громад, в т.ч. шляхом залучення внутрішніх інвестиційних ресурсів.

Таким чином, через оновлення організаційно-структурного та фінансового механізмів можливе швидке й ефективне оновлення ресурсного потенціалу аграрних підприємств, що знаходяться на території певної громади й в подальшому стануть не лише реципієнтами, але й бенефіціарами для своїх громад.

Протягом останніх років у розвинених країнах світу усвідомлюється необхідність формування нової агропромислової політики, заснованої на поєднанні активної ролі держави та ринкових механізмів, а також пошуку найбільш ефективних інструментів та механізмів державного впливу на розвиток агропромислового комплексу. Наразі зупинимося на двох основних проблемах: зміна організаційно-структурної системи взаємодії аграрних підприємств та поліпшення їх фінансового забезпечення. Вирішення цих проблем, на нашу думку, дозволить суттєво поліпшити ресурсне забезпечення аграрних підприємств, підвищити їх економічну ефективність, і як наслідок соціально-економічний стан тих територій на яких вони розташовані.

Вважаємо, що вирішення першої проблеми можливе за умови популяризації та впровадження інноваційних форм організації аграрного виробництва як то: індустриальні парки, технологічні парки, технологічні платформи, технологічні майданчики тощо, на основі поєднання зусиль всіх впливових та зацікавлених сил певної сільської територіальної громади та представників виробничої і соціальної інфраструктури, які прямо або дотично мають відношення до розвитку сільських територій та аграрних підприємств (транспортно-логістичні, консультативно-аналітичні, навчально-наукові, техніко-технологічні тощо). Наразі однією з ефективних інноваційних форм реалізації державної політики сталого розвитку аграрного сектору економіки є застосування кластерного підходу, суттєвою перевагою якого перед традиційним секторальним підходом є його комплексність.

Кластеризація дозволяє досягати цілей не лише у сфері формування та розвитку агропромислових кластерів, але й цілей інших видів державної політики - інвестиційної, інноваційної, соціальної, забезпечуючи досягнення найбільшого синергетичного ефекту у стимулюванні економічного зростання. При цьому зауважимо, що на відміну від загальноприйнятого визначення, коли під агропромисловим кластером розуміють «...мережу географічно локалізованих взаємопов'язаних агропромислових підприємств, обслуговуючих галузей та органів державного управління, що координують їхню діяльність, об'єднаних в єдину самоорганізовану виробничу систему, що формують замкнений виробничий ланцюг, у рамках якого створюється додана вартість та кінцева агропромислова продукція». Ми ж розуміємо під дефініцією «агропромисловий кластер» систему взаємопов'язаних та взаємозалежних аграрних, переробних, обслуговуючих, науково-навчальних, управлінсько-дорадчих та інших підприємств, установ та організацій, які розміщені на певній території (область, район, територіальна громада) та функціонують з метою забезпечення сталого соціально-економічного розвитку цієї території й підвищення рівня життя її населення. При цьому справедливим є твердження дослідників й прихильників кластеризації економіки, що така форма організації соціально-виробничих відносин здатна забезпечити синергетичний ефект: коли спільні зусилля усіх учасників кластеру дають набагато кращих результат, аніж сума результатів, що отримані кожним підприємством чи організацією, якщо вони діють розрізнено.

Також, вважаємо, що кластеризація має відбуватися шляхом як горизонтальної, так і вертикальної інтеграції з утворенням кластерних об'єднань різного рівня, що можна поділити за територіальною ознакою на кластер у межах територіальної громади – територіальний кластер; кластер у межах адміністративного району – районний кластер; кластер у межах адміністративної області – регіональний кластер; 2) за галузевою ознакою: агропромисловий кластер; промислових кластер; будівельний кластер тощо.

З метою забезпечення рівних можливостей ефективної взаємодії всіх учасників кластеру не залежно від територіального рівня вони мають бути вертикально інтегровані в межах своєї галузевої приналежності. Таким чином агропромисловий кластер територіальної громади буде вписаний як підсистема в систему агропромислового кластеру регіону й матиме можливість у повній мірі взаємодіяти з обслуговуючими, управлінсько-дорадчими, інноваційними та іншими підприємствами, установами та організаціями.

Переважає більшість українських кластерів перебувають на стадії становлення. Про незрілість більшості промислових кластерів в Україні свідчить також відсутність стійких міжрегіональних кластерних об'єднань та переважна концентрація промислових кластерів у межах окремих областей або районів. В Україні дотепер не сформовано загальнонаціональної стратегії розвитку кластерів, інтегрованої в інші види державної економічної політики. Відсутня нормативно-правова та інституційна база для реалізації кластерної моделі розвитку. На сьогодні розроблені проекти нормативно-правових актів із формування засад державної політики у сфері кластеризації залишаються незатвердженими. Серед них - проект Концепції створення кластерів в Україні (2008 р.); проект Концепції загальнодержавної цільової програми розвитку промисловості України до 2017 р. (2008 р.); проект концепції Національної стратегії формування та розвитку транскордонних кластерів (2009 р.). Водночас, протягом останніх років кластеризація стає одним з пріоритетів регіональної економічної політики в Україні – створення та розвиток кластерів визнано одним з найважливіших напрямів у стратегіях розвитку багатьох регіонів. Постановою Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 затверджено Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 року, у якій були враховані пріоритети євроінтеграції, зміни зовнішніх та внутрішніх умов для розвитку регіонів протягом останніх років та нові ризики, пов'язані із анексією Російською Федерацією АР Крим і військовим конфліктом на Сході країни. На

виконання цієї постанови було розроблено нові регіональні стратегії розвитку України, у багатьох з яких передбачається застосування кластерного підходу для вирішення економічних проблем регіонів та забезпечення нової якості економічного зростання. Розвитку кластерної форми організації виробничої діяльності приділено увагу у стратегіях розвитку 15 областей України.

Вирішення другої проблеми «фінансове забезпечення» сталого розвитку - в межах окремого аграрного підприємства, в умовах фінансово-економічної кризи чи певної невизначеності, яка сьогодні склалася в Україні - це майже неможливе завдання. Власних фінансових ресурсів унаслідок диспаритетної цінової політики в державі, залежності від природних факторів вистачає, як правило, тільки на покриття поточних витрат та просте відтворення й підтримку у експлуатаційному стані наявних матеріально-технічних засобів. Кредитні ресурси та інвестиційні кошти майже недоступні для невеликих аграрних підприємств з причини високих відсотків за кредитами в першому випадку та інвестиційної непривабливості цих підприємств - у другому. Тому для вирішення проблеми фінансового забезпечення аграрного виробництва найбільш ефективним на сьогодні є шлях інтеграції аграрних підприємств до складу агропромислового кластеру. При цьому вирішення проблеми фінансування аграрного виробництва на рівні окремих підприємств, що входять до кластеру окремої територіальної громади, можливе й за рахунок консолідації фінансових можливостей громади, яка поряд з фінансуванням соціальних проектів може бути інвестором (бенефіціаром) аграрних підприємств територіального кластеру з метою забезпечення їх модернізації та отримання в подальшому вигід. Наприклад від участі в розподіленні інвестиційного прибутку чи отримання екологічної продукції за більш доступними цінами тощо. Крім того децентралізація влади та можливість вирішувати фінансово-виробничі проблеми на місцях є позитивним сигналом для зовнішніх інвесторів. Тому, у межах територіального чи регіонального кластеру з'являється можливість

створення інвестиційного хабу де відбувається поєднання фінансових інтересів інвестора й реципієнта, а гарантами виконання сторонами інвестиційних зобов'язань поряд з органами державної влади чи місцевого самоврядування виступає ще й об'єднана громада тої чи іншої території.

На наш погляд поєднання у єдину комплексну систему таких інноваційних механізмів, як кластери й інвестиційні хаби дозволить отримати синергетичний ефект від створення на окремій території, в межах району чи області агропромислових кластерів на фінансовій платформі інвестиційного хабу. Такий підхід не лише забезпечить інституційні зміни організації діяльності аграрних, переробних та обслуговуючих підприємств, але й у значній мірі підвищить їх ефективність, що в підсумку матиме позитивний вплив на соціально-економічний і екологічний розвиток як окремих територій, так і регіонів.

Наразі в Україні сформувались об'єктивні умови для позитивних змін в розвитку економіки на основі інноваційно-інвестиційного підходу, що вимагає першочергового здійснення наступних кроків:

- терміново розробити й затвердити стратегію підвищення конкурентоспроможності України та її регіонів на основі формування і розвитку інноваційно-інвестиційних кластерних структур та інвестиційних хабів;
- здійснити законодавче забезпечення умов з формування сприятливого інвестиційного клімату для розвитку інноваційних форм підприємництва;
- активно сприяти зміцненню співробітництва влади, бізнесу, науки, освіти та громадських організацій в інноваційних мережевих структурах;
- рекомендувати обласним державним адміністраціям стимулювати в регіонах системну організацію ділової взаємодії влади з великим, середнім і малим бізнесом на основі формування регіональних промислових та агропромислових кластерів, для чого сформувати експертні групи по розробці регіональних цільових програм кластеризації економіки регіонів на період до 2030 року;

- створити в Україні інформаційно-аналітичну систему з попиту і розповсюдженню інформації про формування і розвиток інноваційних кластерних об'єднань, моніторингу процесу їх розвитку і поширення позитивного досвіду на регіональному і національному рівнях, сприяти створенню Центрів знань;

- з метою відродження українського села, створення там робочих місць, сприяти формуванню місцевих і регіональних кластерів АПК з вирощування фруктів, овочів та іншої сільськогосподарської продукції, розвитку кластерів сфери послуг, зеленого туризму.

Отже, без застосування сучасної техніки та без залучення інвестицій неможливий процес підвищення якості продукції на сільськогосподарських підприємствах, зниження витрат виробництва, забезпечення стійкого та стабільного їх розвитку й високоефективного виробництва. Для подолання технічної відсталості вітчизняної сільськогосподарської галузі необхідно здійснити перехід галузі на інноваційний шлях розвитку, що дозволить інтенсифікувати процес впровадження новітньої техніки і технологій, підвищити якість продукції до рівня світових стандартів. Однак, досягнути цього практично неможливо без підтримки й допомоги з боку держави.